

ELIT HOBBI VAGY TÁRSADALMI ERŐ?

A CIVILEK KAPCSOLATHÁLÓZATI SZEGREGÁCIÓJÁNAK LONGITUDINÁLIS VIZSGÁLATA

Vida László – Bajnóczki Laura

Bevezetés

A társadalmi szolidaritás és integráció kérdése a modern társadalmak működésének alapvető problémái közé tartozik. A társadalmi kohézió nem pusztán az egyéni cselekvések együtteseként értelmezhető. Azon társadalmi kötelékeknek a szerveződésén keresztül is értelmezhetjük, amelyek meghatározzák az együttműködés, a bizalom és a kölcsönös felelősségvállalás lehetőségeit. A társadalmi kapcsolatok minősége és szerkezete ezért nem csupán az egyének beágyazottságát képes befolyásolni, hanem a társadalmi integráció mértékét is meghatározza.

A szolidaritás és az integráció fogalmai a klasszikus szociológia kezdete óta központi szerepet töltenek be a társadalmi kohézió értelmezésében. Durkheim (1893) mechanikus és organikus szolidaritásemellete arra enged következtetni, hogy a társadalmi integráció különböző formái eltérő kötődési logikákon alapulnak. Tönnies (1887) közösség és társadalom közötti megkülönböztetése hasonló dilemmára hívja fel a figyelmet, amikor a zárt, személyes kötelékekre épülő közösségi formákat állítja szembe a funkcionális, differenciált társadalmi kapcsolatokkal.

A klasszikus megközelítéseknek egy közös felismerése, hogy az erős belső kötelékek nem feltétlenül járnak együtt tágabb társadalmi integrációval. A homogenitásra épülő közösségi logikák képesek intenzív szolidaritást létrehozni, miközben korlátozzák a más társadalmi csoportok felé irányuló kapcsolódásokat. Ez az ambivalencia a modern társadalmakban különösen hangsúlyossá válik. A kritikai

elméleti megközelítések ebből a dilemmából indultak ki, így a szolidaritást nem végállapotként, hanem egy folyamatosan alakuló viszonyrendszerként értelmezik. Ebben a keretben tehát hangsúlyossá válik a társadalmi kötelek megléte mellett azok minősége és iránya is.

A társadalmi integráció vizsgálata ugyanakkor nem korlátozódhat a személyközi kapcsolatok szintjére. Ezeknek a köteleknek az alakulását intézményi és politikai keretek is alapvetően befolyásolják, amelyek egyaránt kijelölik a társadalmi részvétel lehetőségeit és annak határait. Az integráció értelmezése így szükségszerűen magában foglalja az intézményekhez való viszony vizsgálatát is. Ebben a keretben egy átfogó értelmezési lehetőséget nyújt a társadalmi integráció háromdimenziós modellje (Kovács et al., 2017), amely a személyközi, a társadalmi és a rendszerintegráció szintjeit elkülöníti. A civil szféra kulcsszereplője a társadalmi integrációnak, hiszen ideális esetben egyszerre köti össze a személyközi hálózatokat, a közösségi részvételt és az intézményi működést. A civil társadalom működését meghatározó jogi környezet nem pusztán adminisztratív keretet jelent, hanem a társadalmi szerepek és legitimitás újraértelmezéséhez is hozzájárul. A 2017. évi LXXVI. törvény, amely a külföldről támogatott szervezetek átláthatóságát szabályozta, ilyen értelemben a civil szervezetek rendszerintegrációs pozícióját is érintette. A szabályozás nemcsak kötelezettségeket írt elő, hanem egyúttal hozzájárult a civil szféra társadalmi és politikai értelmezésének átalakulásához is. Az integrációs modell ebben a keretben lehetőséget ad arra, hogy a civil társadalom helyzetét a társadalmi beágyazottság különböző szintjeinek összefüggésében értelmezzük. A személyközi kapcsolatok, a társadalmi részvétel és az intézményi környezet együttesen rajzolják ki azt a struktúrát, amelyben a civil szervezetek integráló vagy marginalizálódó szerepe értelmezhetővé válik, és amelyben a szolidaritás különböző formái is folyamatosan újratermelődnek.

Ezt az elméleti keretet egy olyan időszak empirikus elemzéséhez alkalmazzuk, amikor a civil szféra társadalmi pozíciója Magyarországon érdemben átalakult. Elemzésünkben reprezentatív 2015-ös és 2021-es kvantitatív adatokat használunk, amelyek lehetővé teszik, hogy ne csupán a civil jelenlét társadalmi eloszlását, hanem annak időbeli átalakulását is megragadjuk. A longitudinális megközelítés különösen indokolt, mivel a vizsgált időszakban egyszerre zajlottak olyan politikai és intézményi folyamatok, amelyek a civil szféra depolitizálását és intézményes megszelídítését célozták (Gerő, 2020), valamint olyan társadalmi átrendeződések történtek – például a COVID-19-járványhoz köthető hálózati beszűkülés (Kisfalusi et al., 2022) –, amelyek érdemben befolyásolhatták a civil szervezeti tagok láthatóságát és kapcsolati beágyazottságát. Mindezzel párhuzamosan erősödött az egyes civil szervezetekkel szembeni ellenségképzés és morális pánik jellegű diskurzus is, amelynek egyik szimbóluma a korábban bemutatott 2017-es civil törvényhez kapcsolódó szabályozás volt (Gerő & Kerényi, 2020). Mindez egy olyan társadalmi-politikai kontextust eredményezett, amelyben érdemben átalakulhatott a civil szféra társadalmi pozíciója és integrációs potenciálja. Így kutatásunk nem csupán egy állapotot, hanem egy dinamikus változási folyamatot ragad meg.

Ezért annak érdekében, hogy egy komplex és átfogó képet alkothassunk, a kutatásunk során két kérdésre kerestük a választ. Egyrészt arra, hogy Magyarországon mely társadalmi csoportokban figyelhető meg a civil részvétel felülreprezentáltsága. Másrészt arra, hogy a magyar társadalom egészét tekintve milyen mértékben integrált vagy éppen dezintegrált a civil szféra, illetve a társadalomban megtalálható többi csoporthoz viszonyítva mennyire tekinthető marginalizáltnak a helyzete.

Elméleti háttér

A szolidaritás értelmezési keretei és az integráció dilemmái

A társadalmi integráció és a szolidaritás fogalmai a klasszikus szociológia kezdeteitől kulcsfontosságú referenciapontok a társadalmi kohézió megértésében. A mechanikus szolidaritás fundamentuma a hasonlóság, vagyis az integráció alapját a közös értékek, normák és életmód biztosítják, amelyek ismétlődően és átfogóan jelennek meg a közösség tagjai között. Ebben a rendszerben a kollektív tudat dominanciája az egyéni különbségeket háttérbe szorítja, a normaszegést pedig represszív szankciók sújtják, mivel minden eltérés a közösség integráltságát veszélyezteti (Durkheim, 1893). A mechanikus szolidaritás működési logikája ezért tipikusan homogén, kisméretű társadalmakra jellemző, ahol a társadalmi kohézió horizontja szűk, mindemellett az integráció szoros, ismétlődő és belső kötések formájában valósul meg. A kohézió tehát erős, de egyben sérülékeny is, mert minden eltérés a stabilitás megbomlásával fenyeget.

Ez a gondolatmenet közel áll Tönnies (1887) klasszikus tipizálásához, amely a közösségi kötelekeket a hagyomány, a személyesség és az érzelmi integráció alapjaként írta le, szemben a társadalmi kötelekekkel, amelyek inkább a szerződés, az érdek és a funkcionális racionalitás logikáját követik. Míg az előbbi logika zárt és homogén közösségi formákat eredményez, addig az utóbbi a társadalmi sokféleséget képes integrálni. Durkheim és Tönnies tehát eltérő fogalmi keretekben ugyanarra a problémára mutatnak rá: a közösségi logika egyszerre erősíti a belső kohéziót és zárja el az utakat a tágabb integráció felé. Meglátásunk szerint a civil társadalomban gyakran éppen ez a közösségi logika dominál, amely ugyan intenzív belső szolidaritást teremt, viszont kevés hidat épít más társadalmi csoportok irányába.

A kritikai elméleti megközelítések (pl. Sik, 2018) szerint a szolidaritás megértése nem korlátozható a fennálló viszonyok azonosítására, hanem szükségszerűen magában foglalja a lehetséges jövőformák vizsgálatát is. A társadalmi kötelekek értelmezése így egy olyan dinamikusan változó térben válik lehetségessé, ahol a hiányzó, az inadekvát és az adekvát szolidaritás különböző konfigurációi is megragadhatók. A hálózati szemlélet nem statikus állapotokat ír le, hanem a kötésekben rejlő potenciálokat teszi láthatóvá, egyfajta mezoszintű elemzést tesz lehetővé (Angelusz & Tardos, 1991), vagyis

megmutatja, hogy a belső homogenitásra épülő kohézió mikor válik a fragmentáció forrásává, illetve hol van lehetőség új integrációs horizontok kialakítására (Sik, 2018). Egyszerűen fogalmazva, a közösségi kötelek önmagukban nem biztosítanak társadalmi szolidaritást, ha hiányoznak az azokat összekötő hidak.

Ebben a keretben a mechanikus szolidaritásra épülő civil közösségi logikák az inadekvát szolidaritás kategóriájába sorolhatók. Bár képesek intenzív belső integrációt fenntartani, ez az integráció zárványjellegű, és nem teremti meg a társadalom szélesebb kohéziójához szükséges kapcsolódásokat (Putnam, 2001). A civil közösségek esetében mindez paradox helyzetet eredményez: a homogenitásra épülő erős belső szolidaritás egyben társadalmi fragmentációt is generál. Ez a strukturális paradoxon azonban nem végpontként értelmezhető, hanem olyan horizontként, amely kijelöli azokat a lehetőségeket, ahol a bizalom és a felelősségvállalás új, adekvát formái kialakulhatnak (Sik, 2018). A szolidaritás fogalmát a klasszikus szociológia (Durkheim, 1893) a társadalmi kötelek alapformái felől ragadja meg, amelyeket a modern társadalomtudomány (Putnam, 2001) a társadalmi tőke bonding- és bridging-dimenzióiban újrafogalmazott. A hazai kutatások (Sik, 2018) pedig ezt a logikát kiterjesztve az „inadekvát szolidaritás” fogalmával írják le azt a helyzetet, amikor a homogén belső kohézió a szélesebb társadalmi integráció ellen hat. Ezek a keretek együtt segítenek megérteni, hogy a civil kapcsolatok szűkülése miként illeszkedik a szolidaritáshiány általános társadalmi problémájába.

Szolidaritáshiány és bizalomhiány a magyar társadalomban

A magyar társadalomban hosszú történeti öröksége van a szolidaritáshiányos állapotnak, amelynek gyökerei a szocialista rendszerben keresendők. A Kádár-korszakban – a „legvidámabb barakk” időszakában – az állam paternalista módon vállalta magára az állampolgárokért való felelősséget, vagyis korlátozott jólétet biztosított, cserébe pedig apolitikus attitűdöt várt el. Egy ilyen társadalmi környezetben az állam mellett nem alakulhatott ki valódi érdekképviselő, így az egymás iránti felelősségérzet hiánya vált természetessé (Beluszky, 2000).

A szocialista rendszerben a bizalomhiány miatt az emberek kapcsolathálózatai a családra és a rokonokra korlátozódtak, hiszen bárki lehetett a fennálló rendszert valamilyen okból támogató besúgó, így a család maradt az egyetlen biztonságos tér (Andorka, 2006). Egy zárt, megkötő (bonding) társadalmi hálózat alakult ki, miközben hiányoztak az áthidaló (bridging) kapcsolatok, amelyek a társadalmi csoportok közötti bizalmat és szolidaritást biztosíthatták volna. Alapvetően ezeken a hiányzó gyenge kapcsolatokon keresztül áramlik a tudás, az információ, ami elősegíti a megismerést (Granovetter, 1991). Ez a családcentrikus és bizalomhiányos kultúra a familizmus fogalmával írható le és olyan társadalmakra jellemző, ahol gyenge a civil társadalom és központosított az állami vezetés (Dupcsik & Tóth, 2008).

A rendszerváltás után az állami gondoskodás iránti igény tovább élt az emberekben, amihez a kormányok részben alkalmazkodtak is. A kapitalizmus és a fogyasztói társadalom is tovább fokozta az individualizmust (Beluszky, 2000). Az olyan individualista, materialista társadalmakban, mint amilyen a magyar társadalom, alacsonyabb a másokkal szembeni bizalom és tolerancia, ami a társadalmi szolidaritás hiányát jelenti. Kornai János (2013) szerint az alacsony hatékonyságú, szegény társadalmakban a pusztta túlélésért folyó küzdelem megbontja a szolidaritást. A szocialista Magyarország is ilyen paternalista rendszer volt, amely kitermelte a szolidaritáshiányos társadalmat. Szabó (2014) is rámutat arra, hogy ennek oka elsősorban a történelmi örökség. Az egyenlőség eszméjén alapuló társadalmakban könnyebben alakul ki bizalom és szolidaritás, mint azokban, ahol az alá-fölrendeltség dominál. A bizalomhiány strukturális akadálya annak, hogy adekvát, áthidaló szolidaritási folyamatok kialakuljanak.

Társadalmi integrációs modell

A szolidaritáshiány okain túl azt is érdemes részletesen megvizsgálni, hogy a társadalmi integráció miként szerveződik meg különböző szinteken és dimenziókban. A társadalmi integráció kérdése nemcsak a közösségi kohézió hagyományos formáiban ragadható meg, hanem abban a dinamikus térben is, ahol különböző szolidaritási mintázatok alakulnak ki és élnek egymás mellett. Ebben a dinamikus térben nem a statikus, lezárt formák a meghatározók, hanem az, hogy a kötelékek miként képesek folyamatosan újratermelődni és átalakulni. A társadalmi integráció fogalmát a hazai társadalomkutatásban Kovách és munkatársai (2017) fejlesztették tovább egy olyan modellben, amely három dimenziót különít el: a személyközi, a társadalmi és a rendszerintegrációt. A személyközi integráció a közvetlen kapcsolathálózatokra, az erős és gyenge kötésekre, a bizalom szintjére és a kirekesztettség élményére utal. A társadalmi integráció a munkaerőpiaci helyzethez, a civil aktivitáshoz és a normakövetéshez kapcsolódik, míg a rendszerintegráció az állami intézményekbe vetett bizalmat, a politikai részvételt és a társadalmi szabályokhoz való viszonyt ragadja meg.

A modell (Kovács et al., 2017) újdonsága, hogy a társadalmi tagozódást nem kizárólag státuszalapú kategóriák mentén értelmezi, hanem az integrációs mintázatok különbségeire helyezi a hangsúlyt. Ennek alapján a magyar társadalom hét integrációs csoportba sorolható, a kapcsolatgazdag politikailag aktívaktól kezdve a lokálisan integráltakon és a normakövető munkaerőpiacon integráltakon át egészen a kirekesztett, alulintegrált csoportokig. Ezek a típusok azt mutatják meg, hogy a társadalmi integráció nem egységes folyamat, hanem különböző szinteken és formákban valósul meg, és jelentős különbségeket mutat a kohézió erőssége és a kapcsolathálózat kiterjedtsége tekintetében. Az integrációs modell érvényességét az támasztja alá, hogy különösen a szubjektív tényezők – például a bizalom,

az elégedettség vagy a társas kapcsolatok fontossága – magyarázatában teljesít jól. Ezzel szemben a státuszcsoportok és a normatív-funkcionalista megközelítés inkább az objektív jellemzőkkel (jövedelem, foglalkozási pozíció) áll szorosabb összefüggésben. A Kovách és munkatársai (2017) által kidolgozott modell így a társadalmi integráció sokdimenziós természetét emeli ki. Eszerint nem csupán a gazdasági vagy társadalmi státusz határozza meg az integráltság szintjét, hanem a kapcsolathálózatok sűrűsége és minősége, illetve az intézményekhez való kötődés is.

Ez az értelmezési keret jól illeszkedik a kritikai elméleti megközelítésekhez, amelyek a szolidaritást nem végállapotként, hanem lehetőségek soraként értelmezik (Sik, 2018). A homogén belső kohézió itt is paradox szerepet játszik. Egyes csoportok számára erős beágyazottságot jelent, mások számára viszont a társadalmi kirekesztődés forrása lehet. Kováchék modellje (2017) ezért fontos hivatkozási pont a magyar társadalom integrációs mintázatainak megértéséhez és szoros kapcsolatban áll azokkal a megközelítésekkel, amelyek az inadekvát szolidaritás formáira, illetve az integráció és dezintegráció kettős dinamikájára hívják fel a figyelmet. Sik (2018) arra a következtetésre jutott, hogy a szolidaritás értelmezése nem korlátozódhat a fennálló viszonyok leírására. Az inadekvát szolidaritás ugyan képes erős belső integrációt fenntartani, viszont zárványjellegéből adódóan a társadalmi fragmentáció újratermelődéhez vezet. Ez a paradoxon nem végpont, hanem olyan strukturális csomópont, amely kijelöli azokat a lehetőségeket, ahol új, adekvát szolidaritásformák kialakulhatnak.

Politikai integráció és társadalmi kohézió a társadalomban

Kovách és munkatársai (2017) integrációs modellje tehát rendszerszinten mutatja be, hogy a magyar társadalom milyen eltérő mintázatok mentén szerveződik. Ez a keret azért is fontos, mert közvetlenül kapcsolódik azokhoz az elemzésekhez, amelyek a politikai integrációt vizsgálják. Szabó és Gerő (2020) kutatása ugyanis már nemcsak a társadalmi kötelékek sokféleségére, hanem arra is fókuszál, hogy ezek a mintázatok miként kapcsolódnak politikai lojalításokhoz, attitűdökhöz és pártpreferenciákhoz.

Míg Kováchék a személyközi, társadalmi és rendszerintegráció különböző kombinációit azonosítják, addig Szabó és Gerő (2020) azt mutatják be, hogy ezek a csoportok milyen módon integrálódnak a politikai térbe. Ebben külön figyelmet érdemelnek a lokálisan integráltak, akik erős helyi beágyazottságukkal és közösségi kapcsolataikkal bizonyítják, hogy az integráció nem kizárólag a politikai vagy gazdasági szinten szerveződik, hanem a mindennapi közösségi hálózatokon keresztül is. Ennek a csoportnak jelentősége abban áll, hogy megmutatja, a társadalmi kohézió több szinten is értelmezhető és a helyi szolidaritás éppúgy képes integráló erőként működni, mint a politikai lojalitás. A két megközelítés így kiegészíti egymást, hiszen az egyik a társadalmi kohézió szerkezetét ragadja meg, a másik ennek politikai

következményeit tárja fel. Ezáltal világossá válik, hogy a magyar társadalom integrációs logikái nem csupán a mindennapi életvilág szintjén szerveződnek, hanem a politikai lojalitásokban és választói magatartásban is leképződnek.

Ezt a logikát erősítik meg Szabó és Gerő (2020) empirikus megállapításai is, akik a magyar társadalom integrációs mintázatait vizsgálva arra az eredményre jutottak, hogy az egyes csoportok között jelentős különbségek tapasztalhatók a kohézió módja és szintje tekintetében. Az általuk azonosított felülintegrált csoportok erős belső kötelekekkel és normakövetéssel jellemezhetők, de ez az erős beágyazottság gyakran kevés hidat épít más társadalmi csoportok felé. Ezzel szemben az alulintegrált csoportokban hiányzik a stabil kohézió, ami politikai és társadalmi értelemben egyaránt dezintegrációhoz vezet.

A magyarországi példák így jól illusztrálják azt a kettős dinamikát, amelyet a kritikai megközelítés is hangsúlyoz: a belső homogenitásra épülő kohézió rövid távon erősíti a közösségi integrációt, de hosszabb távon hozzájárulhat a társadalmi szét-töredezettséghez. Szabó és Gerő (2020) eredményei szerint az integráció tehát egyszerre stabilizáló és fragmentáló erő, amely a társadalmi beágyazottság szintjétől és jellegétől függően eltérő hatásokat vált ki.

Az integráció megértésében ezért kulcsfontosságú annak felismerése, hogy nem végállapotról, hanem folyamatról van szó. A homogenitásra épülő belső kötelekek ugyan rövid távon stabilizálhatják a közösséget, de csak akkor válhatnak adekvát szolidaritásformává, ha képesek kapcsolatokat teremteni más csoportokkal is. A társadalmi integráció fenntarthatósága így azon múlik, hogy a belső kohézió mellett létrejönnek-e azok a kapcsolatok, amelyek képesek áthidalni a társadalmi különbségeket és biztosítani a társadalom egészének összetartozását (Sik, 2018; Szabó & Gerő, 2020).

Civilek helye a dezintegrált magyar társadalomban

A civil társadalom a társadalmi egyenlőtlenségek és a demokrácia felszámolása elleni harc egyik utolsó védőbástyája. Ugyanakkor a civil tevékenységek aránya hiába nőtt a rendszerváltás után Magyarországon, az az elit és a középrétegek privilégiuma maradt (Sik & Zakariás, 2021). A civil segítség gyakorlatai ráadásul hierarchikus viszonyokba ágyazódnak, hiszen maga az aktivizmus egy olyan erőforrás, szimbolikus és társadalmi tőke, amire építeni lehet. Ez a fajta reflexív, hierarchikus szolidaritás az inadekvát szolidaritás egy formájának tekinthető, hiszen csak korlátozottan képes társadalmi integrációt teremteni. A reflexív (élményvezérelt) szolidaritás alapvetően nem a kölcsönös megsegítés ethoszára épül, hanem az egyén erkölcsi önmegerősítésére és a morális önkép fenntartására. Ez a fajta nárcisztikus szolidaritás a késő modernitás egyik velejárója és szelektív, valamint kölcsönösséget nélkülöző mivolta miatt bár a közösségi felelősség látszatát kelti, de valójában a társadalmi távolságokat konzerválja (Takács, 2018). Így tehát a társadalmilag szelektív részvétel

és a hierarchikus segítő-segített viszony hozzájárul a civil szféra sérülékenységéhez. Egy ilyen helyzetben könnyű kiszolgáltatottá válni az állami újraelosztásnak és a politikai lojalitási elvárásoknak.

A 2010 után felálló rendszer átalakította a civil szervezetek működésének szabályozását. A közhasznúság szabályainak megváltoztatásával¹ a kormányzat célja a civil szervezetek politikai alapon történő szelekciója volt, vagyis annak kijelölése, hogy mely szervezetek hajlandók lojálisan együttműködni az állammal és feladatainak egy részét átvállalni. A civil társadalom depolitizálása és intézményes megszélesítése, a civil szféra domesztikálása került előtérbe (Nagy et al., 2025). Ezt a folyamatot intézményesítő 2017-es civil törvény tovább erősítette azt a struktúrát, amelyben megkülönböztethetővé váltak a „jó civilek”, akik elsősorban szolgáltató, közfeladatokat kiegészítő, a kormányzattal nem konfrontatív szereplőkként jelennek meg, illetve a „rossz civilek”, akik konfliktusorientált, érdekvédelmi, politikailag érzékeny területeken működnek (Gerő & Kerényi, 2020). Ennek következtében a konfliktusorientált civil szervezetek aránya és bevétele is jelentősen lecsökkent a depolitizált civil szervezetekhez képest a NER időszakában (Gerő, 2020). Az államnak tehát nemcsak az a célja, hogy a civil szervezetek terét beszűkítse, hanem hogy teret is foglaljon a rovásukra. Az autoriter rezsimeknek egy alapvető mechanizmusa az, hogy a demokrácia bázisának tekintett civil társadalmat gyengítse és domesztikálja (Deák, 2024).

Összességében a magyar társadalomra inkább befelé záródó, egymás iránt nem túlzottan szolidáris kisközösségek a jellemzők, amelyek a társadalom egészét szigetszerű struktúrává szervezik (Csermely, 2005). Ilyen társadalmi struktúrákban megnő annak a valószínűsége, hogy politikai szereplők egyes csoportokat bűnbakként keretezzenek, illetve társadalmi csoportok egymással szembe kerüljenek. Mindezen folyamatok partikuláris szolidaritáshoz vezetnek, amely bizonyos csoportok privilegiálására, illetve más csoportok kizárására irányul (Takács, 2019). Az ilyen társadalmi struktúrák politikailag sérülékenyebbé tehetik a közösségeket, ami hosszabb távon a demokratikus intézményrendszer stabilitására is hatással lehet.

Mivel a társadalmi integráció és a társadalmi szolidaritás alapjai a bizalmas kapcsolatok (Utasi, 2002), így érdemes kapcsolathálózáti módszerrel vizsgálni a civilek helyzetét a társadalomban. Ezen egyéni (mikroszintű) kapcsolatokból kirajzolódó mezoszintű integrációs mintázatok mutathatják meg azt, hogy a politikai és strukturális korlátok ellenére hol maradtak fenn a bizalom és a szolidaritás szigetei.

¹ 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról.

Kutatási kérdések

A tanulmány célja, hogy feltárja a civil társadalom integrációs mintázatainak és társadalmi kirekesztettségének alakulását a NER időszakán belül (2015–2021). Ennek megfelelően a vizsgálatunk két egymással összefüggő kutatási kérdés köré szerveződik:

1. Mely társadalmi csoportokban felülreprezentált a civil részvétel, és valóban az elit, illetve a középrétegek privilégiumának tekinthető-e a „civilség” Magyarországon?
2. Milyen mértékben integrált vagy éppen kirekesztett a civil szféra a magyar társadalom egészéhez, vagy más társadalmi csoportokhoz viszonyítva?

Módszertan és minta

Módszer

A különböző egocentrikus kapcsolathálózati módszerek (névgenerátor, pozíció-generátor, erőforrás-generátor, méretgenerátor, kapcsolati napló, etc.) különböző kérdések megválaszolására alkalmasak. A méretgenerátoros kapcsolathálózati módszer társadalmi csoportokhoz köthető kapcsolatokat vizsgál, így alkalmas szegregációs határok, társadalmi választóvonalak kijelölésére (Husztai, 2015). A különböző társadalmi csoportba tartozó ismerősök számának ismerete lehetővé teszi annak megbecslését, hogy az adott csoportok (pl. civilek) mennyire számítanak blokk-képzőnek a társadalomban (DiPrete et al., 2011). A kapcsolati választóvonal szegregációs jellegű a különböző, marginalizált társadalmi csoportok esetén (pl. hajléktalanok, romák), míg más csoportoknál (pl. civilek) inkább milióhatárokról beszélhetünk (Kmetty & Koltai 2015).

Az egyének bizonyos tulajdonságaik által csoportba rendezve egymással gyakrabban kerülnek interakcióba, mint a csoporton kívüli egyénnel, mint ahogyan azt a csoportok nagysága alapján véletlenül várnánk (McPherson et al., 2001). Ez a korláthatás abból adódik, hogy az emberek nem ugyanakkora valószínűséggel ismerik a különböző csoportba tartozó embereket. Ennek különböző strukturális és szociálpszichológiai okai vannak (McCormick et al., 2010). Az ego-networkök (egyéni kapcsolathálózatok) kialakulása és összetétele tehát nem a véletlen műve. Ha a véletlen befolyásolná, akkor a különböző csoportok (pl. civilek) ismertségének a Poisson-eloszlást² kellene követnie. Ugyanakkor a különböző ismertségből fakadó eltérést a statisztikában túlszórásnak (overdispersion)³ nevezik (Kmetty,

² A Poisson-eloszlás a nemnegatív diszkrét változók alapvető eloszlása, amely akkor várható, ha az események (pl. ismeretségek kialakulása) függetlenül és állandó átlagos gyakorisággal következnek be. Ebben a modellben a várható érték és a variancia megegyezik (Moksony, 2006).

³ A valós társadalmi kapcsolathálózatokban az ismeretségek kialakulása tipikusan nem független és nem egyenletes, ami a variancia növekedéséhez, azaz túlszóráshoz (overdispersion) vezet. A Poisson-eloszlás így egy kiindulási nullmodellként értelmezhető, amelytől való eltérés (túlszórás) éppen a társadalmi kapcsolatok nem véletlenszerű, strukturált jellegét jelzi.

2015). A Poisson-modell helyett így egy túlszórással korrigált negatív binomiális modellel sokkal pontosabb becslést adhatunk arra, hogy valaki hány embert ismer egy adott csoportból (Zheng et al., 2006). A negatív binomiális modellben egy alpha-paraméter mutatja meg a túlszórás mértékét (Moksony, 2006). Minél nagyobb az alpha-paraméter értéke, annál kevésbé kiegyenlített az adott csoport ismertsége a társadalomban, vagyis annál inkább zárt a vizsgált csoport kapcsolati szempontból. Az alpha-paraméter értéke összehasonlítható a különböző csoportok esetén és alapvetően a kapcsolathálózati szegregáció mértékeként interpretálható. Tehát a szegregáció fogalma nem csak térbeli vagy iskolában való elkülönülésként értelmezhető, hanem az adott társadalmi csoportra jellemző homofil kapcsolatok⁴ arányaként is (Duncan & Duncan 1955).

A méretgenerátoros kapcsolathálózati módszer (más néven összegző módszer) tehát alkalmas a szegregációs minták feltárására, ezentúl becslést tudunk vele adni a kapcsolathálózatok nagyságára és a nehezen elérhető csoportok (pl. civilek) méretére is a társadalomban (Laga, Bao & Niu, 2021; McCormick, 2021).

Adatok és változók

A kutatási kérdések megválaszolásához két nagymintás adatbázist használtunk: a longitudinális vizsgálathoz az *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban* című OTKA-kutatás 2015-ös adatfelvételét⁵ (N=2687), valamint a *Hungarostudy 2021-es* (N=7000) adatfelvételt⁶. Ezen adatbázisok tartalmaztak olyan változókat, amelyek felhasználhatók méretgenerátoros kapcsolathálózati elemzéshez.

Mindkét kutatás során a következő kérdéseket alkalmazták:

„A következő kérdések olyan személyekkel lesznek kapcsolatosak, akiknek ismeri a nevét, és ha valahol összefutnának, megállna velük beszélgetni. Kérem, mondja meg, hogy hány olyan embert ismer, akit Milánnak / Juditnak / Krisztiánnak / Barbarának / Sándornak hívnak, illetve akiről tudja, hogy roma származású, meleg vagy leszbikus, hajléktalan, munkanélküli, illetve aki tagja bármilyen típusú civil szervezetnek, egyesületnek,

⁴ Ha egy csoport tagjainak főleg egymással (és a hozzájuk hasonlókkal) van kapcsolata és kevés gyenge kötése van más csoportokkal vagy a többségi társadalommal, akkor homofil kapcsolati struktúráról és egy zárt csoportról beszélünk. Minél inkább heterofil a kapcsolathálózati struktúra, annál inkább nyitott az adott társadalmi csoport (Kmetty, 2015).

⁵ Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban (NKFIH 108836, kutatásvezető: Kovách Imre, DOI: 10.17203/KDK387).

⁶ A munka során felhasznált adatok forrása a *Hungarostudy 2021* kutatás, amely a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családért és a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézet együttműködésében valósult meg 2021-ben, N=7000, Kutatásvezetők: Purebl György, Engler Ágnes. Jelen tanulmány megállapításai eltérhetnek a kutatást végző szervezetek hivatalos szakmai álláspontjától.

alapítványnak.” A kérdésre adott válaszok alapján lehet a kapcsolathálózat méretét és a különböző társadalmi csoportok kapcsolathálózati szegregációját megbecsülni.

Mindkét minta a szociodemográfiai tényezők alapján (nem, kor, település, iskolai végzettség) reprezentatív a magyar lakosságra. A mintavételből fakadó hibák iteratív súlyozás által lettek korrigálva.

Empirikus stratégia

A fent ismertetett módszer során az egyéni kapcsolathálózat méretének becslése a keresztneveken keresztül történik. Az utónévstatistikák alapján ismerjük az adott név populációs megoszlását, így könnyen becslést tudunk adni a kapcsolathálózat méretére, ha tudjuk, hogy hány Milán, Judit, Krisztián, Barbara vagy Sándor nevű ismerőse van az egyénnek. Mivel a különböző neveknel eltérő szórással becsljük meg a kapcsolathálózat-méretet, így egy súlyszámot rendelünk minden egyes név mellé csökkentve a becslési bizonytalanságot. A nagyobb szórású nevek esetében alacsonyabb, a kisebb szórású nevek esetében magasabb súlyt kap a név. Így egy súlyozott átlag alapján számoljuk ki a végleges networkméretet (Kmetty, 2014). Elemzésünkben a 2015-ös és a 2021-es átlagos networkméretet is megbecsüljük. Így a civil ismerősök számának átlaga segítségével közvetlenül becslést tudunk adni a civil szervezeti tagok nagyságára a társadalomban. A rendelkezésre álló adatok alapján, longitudinális módon vizsgáljuk, hogy változott-e, és ha igen, akkor milyen irányba a kapcsolathálózat mérete és a civil szervezeti tagok száma a társadalomban a vizsgált hat év alatt. Annak érdekében, hogy jobban értelmezhetővé váljon a civil szervezeti tagok kapcsolathálózati jellegzetessége, referenciaként egyéb marginalizált társadalmi csoportokra – romák, melegek és leszbikusok, hajléktalanok, munkanélküliek – vonatkozó adatokkal vetjük össze az eredményeket.

A negatív binomiális regressziós modellbe beépülnek a szignifikáns magyarázó (szegregációképző) változók is. Így a szegregáció mértékének vizsgálatán túl a szegregációképző okok feltárása is megtörténik. Ezek a negatív binomiális modellbe beépített (elsősorban szociodemográfiai) független, szegregációképző változók felelősek az adott csoport kapcsolathálózati szegregációjáért. A negatív binomiális modellek csak a szignifikáns változókat tartalmazzák. A magyarázó változók kiválasztása az alapján történt, hogy melyek lehetnek azok a tényezők, amelyek befolyásolhatják a civilek ismerősök számát. Végül az elemzésünk során a nem, az iskolai végzettség, a településtípus, az életkor, a szubjektív osztálybesorolás, a szubjektív szegénység, a vallásosság és networkméret voltak legalább az egyik modellben szignifikáns változók. A kapcsolathálózat-méret változó szerepeltetése a modellekben a Blau (1994) által leírt mérethatás okozta torzítás kiszűrése miatt szükséges.

A negatív binomiális modellek B értékei az összefüggés irányát mutatják, az exponenciális B értékek pedig azt fejezik ki, hogy a független változón való elmozdulás mennyire növeli a függő változó mértékét. Ezért is hívjuk az exponenciális B értéket

esélyhányadosnak. A negatív binomiális modell magyarázó erejét a megmagyarázott heterogenitás (az üres és a teljes modell log-likelihood értékeinek különbsége) és a teljes heterogenitás (üres modell log-likelihood értéke) hányadosa adja meg (Kmetty, 2014).

Eredmények

Leíró statisztikák

A keresztneveken keresztül történő becslés alapján az átlagos kapcsolathálózat-méret 2015-ben 179 fő volt, míg 2021-ben 152 fő. Tehát a vizsgált hat év alatt az ismerősök száma közel 15%-kal csökkent. Ennek egyik oka vélhetően a COVID-19-járvány lehet (Kisfalusi et al., 2022). Több kutatás (pl. Albert & Herke, 2022; Albert et al., 2022) is rámutatott arra, hogy a pandémia okozta lezárások és izoláció miatt a személyes kapcsolattartás aránya lecsökkent, a kapcsolatok minősége pedig romlott. Az 1. táblázat a társadalmi csoportok megjelenését mutatja a kapcsolathálózatban, vagyis azt, hogy van-e, illetve átlagosan hány adott csoporthoz tartozó ismerőse van az embereknek.

1. táblázat: Társadalmi csoportok a kapcsolathálózatban

	2015			2021		
	Nincs ilyen csoportba tartozó ismerőse (%)	Átlag	Szórás	Nincs ilyen csoportba tartozó ismerőse (%)	Átlag	Szórás
Civil szervezeti tag	73,8	1,66	8,12	79,7	0,78	4,75
Munkanélküli	29,3	5,00	11,99	46,6	1,61	3,05
Meleg vagy leszbikus	84,5	0,34	2,13	74,0	0,54	1,29
Roma	31,6	8,58	37,70	35,7	5,96	25,67
Hajléktalan	83,8	0,43	1,73	84,5	0,34	1,08
Van nyaralója	47,6	1,30	4,43	53,2	1,05	1,84
Rendszeresen jár templomba / istentiszteletra	36,1	4,43	17,17	45,6	2,92	11,86
Networkméret		179	162		152	130

Forrás: saját szerkesztés (2025)

2015-ben az emberek közel háromnegyedének (73,8%) nem volt civil szervezeti tag ismerőse, ez 2021-re még tovább nőtt (79,7%). Hasonló tendencia figyelhető meg a legtöbb csoport esetén, 29,3%-ról 46,6%-ra nőtt a munkanélküli, 31,6%-ról 35,7%-ra a roma, 83,8%-ról 84,5%-ra a hajléktalan ismerősökkel nem rendelkezők aránya. Egyedül a meleg és leszbikusok esetén csökkent azok aránya (84,5%-ról 74%-ra), akik nem ismernek ebbe a csoportba tartozó embert. Tehát 2015-ben az LGBTQ-emberekhez és a hajléktalanokhoz, 2021-ben pedig már csak a hajléktalanokhoz volt kisebb elérése ezen csoportok közül a társadalomnak a civilekhez képest.

Ez többek között annak köszönhető, hogy a civil szervezeti tag ismerősök száma a kapcsolathálózatban átlagosan 1,66-ról 0,78-ra csökkent. Ez a több mint 50%-os csökkenés jelentősen meghaladja a network méretének változását, vagyis a civil szervezeti ismerősök száma és így a civilek száma a társadalomban szignifikánsan csökkent hat év alatt. Egyedül a munkanélküli ismerősök számának csökkenése (5-ről 1,61-re) nagyobb mértékű a civilekhez képest. A roma és hajléktalan ismerősök esetén arányaiban kisebb a csökkenés mértéke, mint a civil szervezeti tagoknál, bár annak mértéke így is meghaladja a networkméret csökkenését. Egyedül a meleg vagy leszbikus ismerősök száma nőtt 2015 és 2021 között 0,34-ről 0,54-re, annak ellenére, hogy csökkent a kapcsolathálózat mérete. Összességében a civil szervezethez kapcsolódó ismerősök száma az emberek kapcsolathálózatában és a társadalomban is lényegesen kisebb, mint a roma vagy a munkanélküli ismerősöké, de nagyobb, mint az LGBTQ-embereké és a hajléktalanoké.

A civil szervezeti tagokhoz fűződő kapcsolatok visszaszorulása nemcsak a társadalmilag marginalizált csoportokkal összevetve figyelhető meg, hanem a társadalmi státuszhoz és életmódhoz köthető csoportok esetében is. A nyaralóval rendelkezők és a rendszeresen templomba vagy istentiszteletre járók – vagyis inkább a középosztályi, illetve vallási beágyazottságot jelző kapcsolatok – esetében a „nincs ilyen ismerőse” arány jóval alacsonyabb, mint a civileknél (2015-ben 47,6%, illetve 36,1%; 2021-ben 53,2%, illetve 45,6%), és az átlagos ismerősszám csökkenése is mérsékeltebb (1,30-ról 1,05-re; illetve 4,43-ról 2,92-re). Mindez arra utal, hogy ezek a kapcsolatok a hálózatokban stabilabb pozíciót foglalnak el, mint a civil szervezetekhez kötődők. Ráadásul 2021-ben a civil szervezeti tag ismerősök átlagos száma (0,78) már mind a nyaralóval rendelkező (1,05), mind a rendszeresen templomba járó ismerősökénél (2,92) alacsonyabb, ami azt jelzi, hogy a civil szférához kötődő kapcsolatok nemcsak csökkentek, hanem a kapcsolathálózatok perifériájára is szorultak. Míg a státusz- és életmódjellegű kötődések viszonylag stabilan jelen maradnak a személyes hálózatokban, addig a civil beágyazottság gyengébbnek és sérülékenyebbnek tűnik.

Bár a kérdőív nem tartalmaz közvetlen információt a válaszadók civil szervezeti tagságáról, a civil részvétel egyik legalapvetőbb indikátora, a civil szervezeteknek történő pénzadományozás alapján jól kirajzolódik a civil kapcsolatok zártabb jellege. 2015-ben azok közül, akiknek volt civil szervezeti tag ismerőse, 21,3% számolt be arról, hogy az elmúlt 12 hónapban pénzt adományozott civil szervezetnek, míg a civil ismerősökkel nem rendelkezők körében ez az arány mindössze 6,7% volt. Ez

a több mint háromszoros különbség arra utal, hogy a civil szervezeti kapcsolatok nem pusztán társadalmi státusz szerint szerveződnek, hanem a civil részvétel és attitűdök mentén is elkülönülnek.

2015-ben Magyarország lakossága 10 040 561 fő volt.⁷ Amennyiben a 179 fős kapcsolathálózatban átlagosan 1,66 civil ismerős található, akkor a közel 10 millió fős Magyarországon megközelítőleg 93 ezer civil szervezeti tag volt 2015-ben. 2021-re becslésünk alapján a 9 890 640 fős Magyarországon a civilek száma közel 51 ezer főre csökkent. (Lásd 2. táblázat)

2. táblázat: Becslés a csoportok nagyságára (fő)

Becslés	2015	2021
Civil szervezeti tag	93 090	50 681
Munkanélküli ⁸	281 192	104 640
Meleg vagy lesbikus	19 090	35 018
Roma	482 508	386 996
Hajléktalan	23 916	22 060

Forrás: saját szerkesztés (2025)

Fontos megjegyezni, hogy a méretgenerátoros módszerrel az adott társadalmi csoportok jól látható szereplőinek a számát tudjuk megbecsülni. A jobban látható csoportok esetén, amikor a csoportthovatartozásnak szemmel látható attribútumai vannak (például a hajléktalanok esetén az utcán élés, vagy a roma emberek esetén a bőrszín), ott a becslés pontosabbnak mondható. Olyan csoportok esetén azonban, ahol nincs felismerhető jegy vagy esetleg más okok miatt az egyének nem fedik fel a csoporttagságukat (például az LMBTQ-emberek nem vállalják fel az identitásukat ismerőseik előtt a lehetséges stigmatizáció, elutasítás miatt), ott sokkal pontatlanabb a csoport nagyságának becslése (Vida, 2023). A civil szervezeti tagok esetén vélhetően nem beszélhetünk stigmatizációról, de látható attribútumai sincsenek a civilségnek. Tehát a civilek esetén transzmissziós hiba léphet fel, hiszen a válaszadók nem biztos, hogy minden civil ismerősükről tudják, hogy szervezeti tagok. Tehát a becslésünkben lehetnek torzítások, de ez nem magyarázza a civilek számának jelentős, szignifikáns visszaesését.

⁷ Évenkénti lebontásban a lakossági szám adatok, tehát mind az állandó lakosság, mind az utónévstatisztika (100 leggyakoribb utónév) elérhető a Belügyminisztérium honlapján. Ezek segítségével a nevek populációs megoszlása és ezáltal a networkméret, valamint a csoportok nagyságának becslése kiszámítható. Forrás: <https://nyilvantarto.hu/hu/statisztikak?stat=kozerdeku> (Utolsó letöltés: 2025.08.06.)

⁸ A KSH hivatalos statisztikái szerint a munkanélküliek száma 2015-ben 307 ezer fő volt, a méretgenerátoros becslésünk pedig közel 281 ezer főt mutatott. Ez azt jelzi, hogy jól látható csoportok esetén jó becslést lehet adni a csoportnagyságra. Forrás: *Magyarország számokban*, 2015 (Utolsó letöltés: 2025.12.30.)

Ezzel összefüggésben fontos kiemelni, hogy más hazai survey-vizsgálatok a civil részvétel önbevallásos mutatói alapján nem feltétlenül jeleznek hasonló csökkenést, sőt egyes esetekben stagnálást mutatnak. Ez azonban nem szükségszerűen mond ellent eredményeinknek, mivel a részvételre vonatkozó kérdések jellemzően alkalmi aktivitásokat mérnek (például önkéntesség, adományozás vagy eseményeken való részvétel), míg a méretgenerátoros módszer a civil szervezeti tagság társadalmi beágyazottságát és hálózati láthatóságát ragadja meg. Így elképzelhető, hogy a civil aktivitás szintje változatlan marad, miközben a civil kapcsolatok strukturális jelenléte és társadalmi elérése beszűkül, ami a szegregáció erősödésének irányába mutat.

Negatív binomiális modellek

A negatív binomiális modellekben az exponenciális B „a magyarázó változó multiplikatív hatását tükrözi: azt fejezi ki, hányszorosára nő vagy csökken a vizsgált jelenség átlagos gyakorisága (...), amint a magyarázó változó 1 egységgel emelkedik.” (Moksony 2006: 370). A negatív binomiális modellben a többkategóriás szignifikáns változóknak van egy benchmark kategóriája, amihez a többi kategória exponenciális B értékét hasonlítjuk.

Adataink alapján a civil ismerősök számát 2015-ben a nem, az iskolai végzettség, a településtípus, az életkor, a szubjektív osztálybesorolás és a networkméret befolyásolta. A 3. táblázatban látható a 2015-ös civil szervezeti tagokra vonatkozó korrigált negatív binomiális regressziós modell.

3. táblázat: A civil szervezeti tagokra vonatkozó negatív binomiális modell (2015)

2015 - civilek		Teljes kapcsolatháló		
		B	sig	exp (b)
Nem	Férfi	0,354	0,003	1,424
	Nő	0		1
Iskolai végzettség	Maximum 8 osztály	-0,742	0,001	0,476
	Szakmunkás, szakiskola	-0,888	0,000	0,411
	Középfokú - érettségi	-0,841	0,000	0,431
	Felsőfokú végzettség	0		1
Településtípus	Budapest	-1,900	0,000	0,150
	Megyei jogú város	-0,339	0,037	0,712
	Város	0,022	0,880	1,022
	Község	0		1

2015 – civilek		Teljes kapcsolatháló		
		B	sig	exp (b)
Életkor	18-29 éves	-0,657	0,000	0,518
	30-44 éves	-0,321	0,036	0,725
	45-59 éves	0,070	0,662	1,072
	60+ éves	0		1
Szubjektív osztálybesorolás	Alsó osztály	-0,314	0,461	0,730
	Munkásosztály	0,420	0,262	1,522
	Alsó-középosztály	0,855	0,019	2,352
	Középosztály	0,909	0,009	2,482
	Felső-közép és felsőosztály	0		1
Networkméret	Ismerősi hálózat nagysága	0,004	0,000	1,004
Alpha (üres model)		9,849		
-2LL (üres modell)		-3420,416		
Alpha (teljes modell)		6,528		
-2LL (teljes modell)		-3021,683		
Megmagyarázott hányad (R ²)		0,1166		

Forrás: saját szerkesztés (2025)

2015-ben a férfiak esetén az exponenciális B értéke 1,424, vagyis a férfiak kapcsolathálójában közel másfélszer annyi civil szervezeti tag ismerős van, mint a nőkében. Iskolai végzettség alapján az mondható el, hogy a maximum 8 osztályt végzetteknek, a szakmunkásoknak, szakközépiskolát végzetteknek és a középfokú végzettségűeknek (érettségizetteknek) is kevesebb, mint fele annyi civil ismerőse van, mint a felsőfokú végzettségűeknek. Településtípust vizsgálva a községben élők és a városban élők civil ismerősszáma között nincs szignifikáns különbség. Azonban a megyei jogú városban élőknek 0,7-szer, míg a budapestieknek csupán 0,15-ször annyi civil ismerőse van, mint a községekben élőknek. Korcsoportok esetén az látható, hogy a két legidősebb korosztály (45-59, 60+) között nincs szignifikáns különbség, azonban a 30-44 éveseknek közel háromnegyed annyi, míg a 18-29 éveseknek közel fele annyi civil ismerőse van, mint a 60 feletieknek. Szubjektív osztálybesorolás alapján a felső-közép és felső osztályhoz tartozóknak és a két legalsó társadalmi osztályban lévőknek megegyezik a civil ismerősszámuk. Azonban az alsó-közép és a középosztályban lévőknek közel 2,5-szer annyi civil ismerőse van, mint a legfelső osztályba tartozóknak. Az 1-gyel nagyobb ismerősszám 1,004-szer annyi civil ismerőst valószínűsít.

A negatív binomiális modell magyarázó ereje 11,66%. Az alpha-értéke 6,528, ami kiemelkedő mértékű kapcsolathálózati szegregációra utal: jelentős társadalmi

választóvonal fedezhető fel a civil szervezeti tagok körül. Az eredmények azt mutatják, hogy 2015-ben a civil ismerősök a felsőfokú végzettségű, középosztálybeli, idősebb vidéki emberek között felülreprezentáltak.

2021-ben az iskolai végzettség, a településtípus, az életkor, a szubjektív szegénység, a vallásosság és a networkméret lettek szignifikáns magyarázó változók. A 4. táblázatban a 2021-es civil szervezeti tagokra vonatkozó korrigált negatív binomiális modell eredményei láthatók.

4. táblázat: A civil szervezeti tagokra vonatkozó negatív binomiális modell (2021)

2021 – civilek		Teljes kapcsolatháló		
		B	sig	exp (b)
Iskolai végzettség	Maximum 8 osztály	-1,179	0,000	0,308
	Szakmunkás, szakiskola	-1,052	0,000	0,349
	Középfokú - érettségi	-0,418	0,000	0,658
	Felsőfokú végzettség	0		1
Településtípus	Budapest	-0,704	0,000	0,495
	Megyei jogú város	-0,320	0,008	0,726
	Város	-0,136	0,149	0,872
	Község	0		1
Életkor	18-29 éves	-0,714	0,000	0,490
	30-44 éves	-0,476	0,000	0,621
	45-59 éves	-0,305	0,005	0,737
	60+ éves	0		1
Szubjektív szegénység	Nem szegény	0,758	0,000	2,134
	Szegény	0		1
Vallásosság	Nem vallásos	-0,214	0,007	0,807
	Vallásos	0		1
Networkméret	Ismerősi hálózat nagysága	0,006	0,000	1,006
Alpha (üres modell)		9,562		
-2LL (üres modell)		-5823,019		
Alpha (teljes modell)		5,780		
-2LL (teljes modell)		-5166,253		
Megmagyarázott hányad (R ²)		0,1128		

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A civil ismerősök aránya az iskolai végzettség szerint eltérően alakul: a felsőfokú végzettségűek körében erősen felülreprezentáltak. A középfokú végzettségűeknek közel kétharmadnyi civil ismerősük van, mint a felsőfokú végzettségűeknek, míg a legfeljebb nyolc osztályt végzetteknek és a szakmunkásoknak mindössze körülbelül harmadannyi. Településtípusokat tekintve a városban és a községben élők között felülreprezentáltak a civil szervezeti tagok az ismerősök között. A megyei jogú városban élőknek közel háromnegyednyi, míg a Budapesten élőknek közel feleannyi civil ismerősük van, mint a községben élőknek. Korcsoportokat tekintve a legidősebb, 60 feletti korosztály körében a legmagasabb a civil ismerősök száma. A fiatalabb generációk tagjai jellemzően kevesebb civil ismerőssel rendelkeznek.

A tendenciák hasonlóak, mint 2015-ben, de az exponenciális B értékek azt mutatják, hogy 2021-re valamivel kiegyenlítettebb lett a civilek ismertsége ezen csoportokban. 2021-ben a szubjektív nem szegényeknek, több, mint kétszer annyi civil ismerőse van, mint a szegényeknek. Ez összhangban van a 2015-ös eredményekkel, miszerint a legszűkebb társadalmi rétegekhez képest a középosztálybelieknek több civil ismerőse van. Emellett 2021-ben a vallásos emberek kapcsolathálózatában szignifikánsan több civil ismerős van, mint a nem vallásosokéban. Az 1-gyel nagyobb kapcsolatháló 1,006-szor annyi civil ismerőst valószínűsít.

A negatív binomiális modell magyarázó ereje 11,28%. Az alpha paraméter értéke 5,780, tehát tényleg valamivel kiegyenlítettebb lett a civilek ismertsége a társadalomban, de ez még mindig jelentős kapcsolathálózati szegregációnak tekinthető.

Kapcsolathálózati szegregáció mértékének összevetése

Adataink alapján tehát minden vizsgált társadalmi csoportban csökkent a szegregáció mértéke. A különböző társadalmi csoportok kapcsolathálózati szegregációjának mértékét az 5. táblázat mutatja.

5. táblázat: A kapcsolathálózati szegregáció mértéke a társadalmi csoportokban

Alpha-érték	2015	2021
<i>Civil szervezeti tag</i>	6,528	5,780
Munkanélküli	1,648	1,132
Meleg vagy lesbikus	3,399	1,787
Roma	2,041	1,887
Hajléktalan	5,285	4,676

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A csökkenés vélhetően a COVID-19-járvány okozta kapcsolathálózat csökkenésével magyarázható. Kiegyenlítettebb lett a különböző társadalmi csoportok ismertsége, mivel a csökkenő kapcsolatszámmal a kiugró értékek (outlierek) száma is csökkent.⁹ Ezt támasztják alá az 1. táblázat (lásd fentebb) szórás értékei is, hiszen minden csoportbeli ismerős átlag szórása jelentősen csökkent 2021-re.

Az alpha-értékekben a legjelentősebb csökkenés az LMBTQ-csoportnál figyelhető meg, 2021-ben már a roma emberek ismertségénél is kisebb szegregációs határ figyelhető meg. A legkisebb mértékű társadalmi választóvonal 2015-ben és 2021-ben is a munkanélküliek körül látható. A civilek kapcsolathálózati szegregációja a legmagasabb az összes vizsgált csoport közül, annak mértéke a hajléktalanokhoz hasonlítható. Vagyis a civilek kapcsolathálózati szempontból rendkívül szegregált csoportnak tekinthetők, a társadalom egy jelentős részéhez nincs kapcsolódásuk.

Civilek az integrációs csoportokban

A negatív binomiális modellekben kapott eredményeink rezonálnak a 6. táblázat eredményeivel. A táblázat az integrációs csoportok kapcsolathálózában megjelenő civil ismerősök számát mutatja.

6. táblázat: Civil szervezeti tagok a társadalmi integrációs csoportokban¹⁰

2015	Civil ismerősök átlagos száma	Network-méret
Kapcsolatgazdag politikailag aktívak	2,29	257,57
Lokálisan integráltak	8,27	209,75
Munkaerőpiacon integráltak	0,31	154,13
Rendszerintegráltak	0,59	131,16
Gyengén integráltak	1,43	231,99
Normakövető dezintegráltak	0,93	120,87
Dezintegrált kirekesztettek	1,90	155,69

Forrás: saját szerkesztés (2025)

⁹ Módszertani kiegészítés: A magyar és nemzetközi elemzési standardoknak megfelelően a nevek nél adott válaszok esetén a 30-nál nagyobb értékeket 30-ra kódoljuk, de társadalmi csoportok esetén a válaszokat nem lehet korlátozni, mert lehetséges, hogy például egy hajléktalan ember majdnem minden ismerőse hajléktalan, így ezen kiugró értékek is az elemzés részét kell, hogy képezzék (Kisfalusi et al., 2022).

¹⁰ Mivel az integrációs csoportok kialakítása során a civil részvétel egyik indikátora (szervezeti tagság) maga is szerepelt a klaszterképzésbe bevont változók között, ez részleges tartalmi átfedést eredményezhet az integrációs tipológia és az itt vizsgált civil ismerősszám mutatója között, ezért az eredmények értelmezésekor bizonyos fokú módszertani torzítás lehetősége nem zárható ki.

Alapvetően azt látjuk, hogy 2015-ben a lokálisan integráltak körében messze a legkiemelkedőbb a civil ismerősök száma, átlagosan 8,27 fő. Ez a csoport a „vidéki elit”-nek tekinthető, a társadalom felső-középrétegébe tartozik, magas iskolázottsággal és jó jövedelmi helyzettel rendelkezik. Döntően – közel kétharmaduk – falvakban és kisvárosokban él (Csizmady et al., 2017). A negatív binomiális modelljeink is azt mutatják, hogy a vidéki (kisvárosi–falusi), felsőfokú végzettségű, idősebb középosztálybeliek körében magas a civil ismerősök száma, tehát a civilek ebből a közegeből kerülnek ki.

A kapcsolatgazdag, politikailag aktívak csoportjában szintén viszonylag magas a civil ismerősök aránya. Érdekes módon azonban a leginkább marginalizált, dezintegrált kirekesztettek körében is átlag feletti a civil kapcsolatok száma, ami nagy valószínűséggel a segítő civil szervezeteken és alapítványokon keresztül kialakuló ismeretségekből adódik.

Az eredmények azt mutatják, hogy a civil szektor kapcsolatai főként a lokálisan integrált, erőforrásokban gazdag csoportokban koncentrálnak. A lokálisan integráltak szerepe a helyi társadalmi beágyazottságban különösen meghatározó. Ők tekinthetők a közösség kulcsszereplőinek, akik aktívan részt vesznek a helyi események szervezésében. Emellett képesek véleményük megfogalmazására és a közösségi ügyek napirendre tűzésére. Szerepük a helyi politika alakításában is számottevő (Csurgó, 2024). Ezzel olyan társadalmi tőkét és befolyást birtokolnak, amely lehetővé teszi számukra, hogy aktívan alakítsák és formálják a lokális közösség életét. A civilek társadalmi beágyazottsága tehát erősen differenciált, egyszerre kötődnek stabil társadalmi pozícióban lévő helyi közösségekhez, miközben bizonyos mértékig a társadalmi perifériák felé is elérnek.

Konklúzió

Kutatásunk alapján a civil kapcsolatok társadalmi jelenléte 2015 és 2021 között drasztikusan beszűkült. A civil szervezeti ismerősök átlagos száma több mint 50%-kal csökkent, ami messze meghaladja a kapcsolathálózatok méretének általános átalakulását, így valódi civil jelenlétvesztésről beszélhetünk. Becslésünk szerint ez azt jelenti, hogy míg 2015-ben körülbelül 93 ezer fő volt tekinthető civil szervezeti tagnak, addig 2021-re ez a szám mintegy 51 ezer főre csökkent. Ez a visszaesés jól illeszkedik ahhoz az elméleti kerethez, amely szerint a magyar társadalom szolidaritáshiányos, befelé záródó és inadekvát szolidaritási mintázatokkal jellemezhető (Csermely, 2005; Takács, 2018). A civil szféra nem bizonyult képesnek arra, hogy szélesebb társadalmi körök felé nyisson, és ezzel erősítse az integrációt, az áthidaló kapcsolatok kialakítása helyett elsősorban zárt, lokális elitkörökhöz kötődik.

Mindez összhangban áll a depolitizáció, a civil szféra domesztikálása és a konfliktusorientált civil szervezetek elleni fellépés folyamataival, amelyek beszűkítették a cselekvési teret és erodálták a civil társadalom integrációs potenciálját (Gerő, 2020;

Deák, 2024; Nagy et al., 2025). A civil jelenlét csökkenése így nem pusztán szervezeti gyengülést, hanem a társadalmi szolidaritás további erózióját is jelzi.

A kapott eredmények arra is rámutatnak, hogy a szolidaritáshiány és a gyenge civil társadalmi jelenlét nem egymástól független jelenségek, hanem egymást erősítő, körkörös folyamat részei. A bizalomhiányra, familizmusra és a zárt kapcsolathálókra épülő társadalmi struktúra eleve korlátozza a civil részvétel társadalmi bázisát. Ugyanakkor a gyenge civil jelenlét visszahat a társadalom egészére is, hiszen hiányoznak azok a bridging kapcsolatok és közösségi tapasztalatok, amelyek a kölcsönös bizalmat, a társadalmi kohéziót és a demokratikus részvételt erősíthetnék. A szolidaritáshiány tehát egyszerre oka és következménye a civil szféra beszűkülésének (Takács, 2019), a civil társadalom nem tud ellensúlyt képezni a dezintegrációval szemben.

Kutatásunk egy fontos tanulsága, hogy ennek a zárt, bonding jellegű struktúrának az egyik legszembetűnőbb megnyilvánulása a civilek magas fokú kapcsolathálózati szegregációja, amelynek mértéke még a hajléktalanokét is meghaladja. Ez arra utal, hogy a civilség nem hatja át a társadalom többségét, hanem szűk körökre korlátozódó jelenség, korlátozott társadalmi beágyazottsággal. Ugyanakkor éppen ezért a még jelen lévő civil szektor szerepe különösen felértékelődik. Eredményeink alapján a civilség társadalmi bástyáit elsősorban az általunk „vidéki elit”-ként azonosított lokálisan integrált csoportok jelentik, amely jelentős helyi társadalmi tőkével és közösségformáló kapacitással rendelkezik (Csurgó, 2024).

A civil szféra kapcsolatai döntően a homogén, erőforrásokban gazdag, stabil beágyazottságú csoportokban koncentrálódnak, ami a bonding típusú, inkább mechanikus logikájú integráció erősödésére utal. Bár a civilek részben a társadalmi perifériák felé is nyitnak, jelenlétük elsősorban nem a különböző társadalmi csoportok közötti kapcsolatokat erősíti, hanem inkább a már eleve integrált rétegek belső kohézióját stabilizálja. Ez a struktúra egyfelől lokális integrációs erőt jelent, másfelől azonban hozzájárulhat a társadalmi fragmentáció fennmaradásához. A civilek társadalmi visszaszorulása ezért nem csupán szervezeti kérdés, hanem a demokratikus működés stabilitására és minőségére is hatással lehet. Ha a civilség nem képes áthidaló kötések létrehozni, amelyek a társadalmi törésvonalakat átlépik, akkor a társadalom kohéziója gyengül, a bizalom tovább erodálódik, és szűkülnek a demokratikus részvétel valódi terepei. A gyengülő demokratikus mechanizmusok pedig egyre kevésbé lesznek képesek kezelni a társadalmi különbségeket. A magyar civil szféra tehát ma inkább a társadalmi fragmentáció újratermelésének, semmint a szélesebb társadalmi integráció megteremtésének intézményes terepe.

További kutatási irányok

Jelen kutatás elsősorban a civilség strukturális beágyazottságára irányult. Az eredmények ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy a civil részvétel társadalmi értelmezéseinek és jelentésváltozatainak vizsgálata további elemzési lehetőségeket

kínál. Különösen a kvalitatív megközelítések járulhatnak hozzá annak megértéséhez, hogy az egyének miként definiálják a „civiliséget”, milyen jelentéseket társítanak hozzá, s ezek hogyan kapcsolódnak a civil részvétel társadalmi láthatóságához és az integrációhoz.

Irodalom

- Albert, F., Brys Z., Czermann M., & Gerdán M. (2022). A közeli kapcsolathálózatok mintázatai a Covid19-járvány idején a magyar aktív korú felnőtt lakosság körében. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 12(4), 140–161.
<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2022.4.140>
- Albert, F., & Herke B. (2022). Baráti kapcsolatok változása a Covid-19-járvány alatt. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 12(4), 162–190.
<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2022.4.162>
- Andorka, R. (2006). *Bevezetés a Szociológiába*. Osiris
- Angelusz, R. & Tardos R. (1991): Társadalmak rejtett hálózata, avagy mit remélhet a társadalomkutatás a kapcsolathálózati megközelítéstől, In Angelusz R. & Tardos R. (Szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata* (pp.5–19). Magyar Közvéleménykutató Intézet.
- Beluszky, T. (2000). Értékek, értékrendi változások Magyarországon 1945 és 1990 között, *Korall*, 2000/Ősz, 137–154.
- Blau, P. M. (1994). *Structural Contexts of Opportunities*. University of Chicago Press.
- Csermely, P. (2005). *A rejtett hálózatok ereje*. Vince.
- Csizmady, A., Csurgó, B., Kovách, I., & Megyesi, B. (2017). Területiség és társadalmi integráció. In Kovách, I. (Szerk.), *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA TK SZI, Belvedere Meridionale.
- Csurgó, B. (2024). Lokalitás és integráció. A lokálisan integráltak társadalmi sajátosságai és integrációs szerepük. In Kovách, I. (Szerk.), *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom* (pp. 73–102.)
- Deák, I. (2024). Civil szervezetek és autoriter tendenciák: A terrorizmus- és pénzmosásellenes jogszabályok kettős szerepe. *Civil Szemle*, 21(3), 31–44.
<https://doi.org/10.62560/csz.2024.03.03>
- DiPrete, T. A., Gelman, A., McCormick, T., Teitler, J. & Zheng, T. (2011). Segregation in Social Networks Based on Acquaintanceship and Trust. *American Journal of Sociology*, 116(4), 1234–1283. <https://doi.org/10.1086/659100>
- Duncan, O. D., & Duncan, B. (1955). A Methodological Analysis of Segregation Indexes. *American Sociological Review*, 20(2), 210–217. <https://doi.org/10.2307/2088328>
- Dupcsik, Cs. & Tóth, O. (2008). Feminizmus helyett familizmus. *Demográfia*, 51(4), 307–328.
- Durkheim, É. (1893). *A társadalmi munkamegosztásról*. Osiris.

- Gerő, M. (2020). Elzárkózás és fojtogató ölelés. A civil szervezetek és az állam átalakuló kapcsolata az erősödő kontroll korszakában. In Fejős, A. & Szikra, D. (Szerk.), *Támogatás és támadás. Női civil szervezetek az illiberális demokráciában* (pp. 8–30). Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Gerő, M. & Kerényi, Sz. (2020). A civil társadalom változó szerepei és a társadalmi integráció. In Kovách, I. (Szerk.), *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban* (pp. 195–230) Társadalomtudományi Kutatóközpont Argentum.
- Granovetter, M. (1991). A gyenge kötések ereje. In Angelusz, R. & Tardos, R. (Szerk.), *Társadalmak rejtett hálózata* (pp. 371–400). Magyar Közvéleménykutató Intézet.
- Husztai, É. (2015). Megismer-hetem: A személyes kapcsolathálózat feltárásának új formája – kapcsolati napló. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Kisfalusi, D., Susánszky, P. & Susánszky, É. (2022). Nehezen elérhető csoportok és szegregáció vizsgálata a hálózati méretgenerátor módszerével: Egy magyarországi vizsgálat tanulságai. *Szociológiai Szemle*, 32(4), 70–91.
<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2022.4.4>
- Kmetty, Z. (2014). Diskurzusok, nexusok és politikai részvétel: A politikai hálózatok és a politikai diskurzus szerepe a részvételben és a tömbösödésben. (Doktori disszertáció, ELTE-TÁTK Szociológia Doktori Iskola, Budapest).
- Kmetty, Z. (2015). Ideológiai és kapcsolathálózati törésvonalak a társadalmi politikai térben a 2014-es országgyűlési választások előtt., In Szabó, G. (Szerk.), *Politika az intézményeken túl: kapcsolatok, interakciók, élmények*. Budapest: MTATKPTI.
- Kmetty, Z. & Koltai, J.A. (2015). Kapcsolathálózatok mérése – elméleti és gyakorlati dilemmák, lehetőségek. *Socio.hu*, 2015(4), 34–49. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.4.34>
- Kornai, J. (2013). *Központosítás és piaci reform*, Kalligram.
- Kovách, I., Hajdu, G., Gerő, M., Kristóf, L. & Szabó, A. (2017). Az integrációs modell. In Kovách, I. (Szerk.), *Társadalmi integráció* (pp. 21–47). MTA TK, Belvedere.
- Laga, I., Bao, L & Niu, X. (2021). Thirty Years of The Network Scale-up Method. *Journal of the American Statistical Association*, 116(535): 1548–1559.
<https://doi.org/10.1080/01621459.2021.1935267>
- McCormick, T. H. (2021). The Network Scale-Up Method. In Light, R. & Moody, J. (Eds.), *The Oxford Handbook of Social Networks* (pp.152–169). Oxford University Press.
- McCormick, T. H., Salganik, M. J. & Zheng, T. (2010). How Many People Do You Know?: Efficiently Estimating Personal Network Size. *Journal of the American Statistical Association*, 105(489): 59–70. <https://doi.org/10.1198/jasa.2009.ap08518>
- McPherson, M., Smith-Lovin, L. & Cook, J. M. (2001). Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415–444.
<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.415>
- Moksony, F. (2006). A Poisson-regresszió alkalmazása a szociológiai és demográfiai kutatásban. *Demográfia*, 49(4), 366–382.
- Nagy, Á., Béres-Áfra, Zs., & Szalóki, V. (2025). The Domestication of the Civil Sphere: The Hungarian Example. *Civil Szemle*, 22(2), 9–24. <https://doi.org/10.62560/csz.2025.02.1>

- Putnam, R. D. (2001). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.
- Sik, D. (2018). Szolidaritás a késő modernitásban. *Szociológiai Szemle* 28(1): 4–32.
<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2018.1.1>
- Sik, D. & Zakariás, I. (2021). A szolidaritási mező – járvány idején. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 11(1), 1–30. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.1.1>
- Szabó, A. & Gerő M. (2020). A magyar társadalom politikai integrációja, In Kovách, I. (Szerk.), *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.
- Szabó, K. (2014). Hétköznapi tapasztalat – az elméleti kutatás ihletője. *Magyar Tudomány*, 175(2), 247–251.
- Takács, E. (2018). *A szolidaritás alakváltozásai: Az együttműködés lehetőségei és gátjai Magyarországon*. Budapest. Napvilág.
- Takács, E. (2019). Társadalmi szolidaritás vs reflexív szolidaritás Durkheim szolidaritáskonceptiója a későmodernitásban. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 9(2), 42–57.
<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019.2.42>
- Tönnies, F. (1887). *Közösség és társadalom*. Gondolat.
- Utasi, Á. (2002). A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. *Századvég*, 24.
- Vida, L. (2023). Marginalizált társadalmi csoportok láthatósága kapcsolathálózati szempontból. *METSZETEK – Társadalomtudományi folyóirat*, 12(1), 83–108.
<https://doi.org/10.18392/metsz/2023/1/5>
- Zheng, T., Salganik, M. J. & Gelman, A. (2006). How Many People Do You Know in Prison? *Journal of the American Statistical Association*, 101(474), 409–423.
<https://doi.org/10.1198/016214505000001168>